

УДК 343.13

В. П. Сердюк*доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права
Інституту права та суспільних відносин університету «Україна»*

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОЗАПИСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Сучасне кримінальне провадження здійснюється в умовах високого рівня соціально-економічного, політичного, культурного та науково-технічного розвитку суспільства і тому передбачає широке використання досягнень науково-технічного прогресу, зокрема відеотехніки, у практиці кримінально-процесуального доказування.

Діючий КПК України з моменту внесення заяви про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудового розслідування і до кінцевого процесуального рішення законодавчо врегульовує використання як технічних засобів взагалі, так і окремо відеозапису для відшукування, фіксації, вилучення, перевірки, оцінки фактичних даних, які мають відношення до обставин вчинення злочину.

Необхідно зазначити, що лише в експертних дослідженнях, які у кримінальному провадженні є слідчими та судовими діями, використовуються можливості природничих і технічних наук із застосуванням спеціальних знань різного напрямку у більше ніж тисячі експертних досліджень різного спектру наукових досягнень і, зокрема, у галузі відеотехніки [3].

Цей факт свідчить про те, що лише під час проведення одної слідчої чи судової дії – проведення експертного дослідження, використовується широкий спектр технічних засобів, які важно підрахувати. Серед них важливу роль у боротьбі зі злочинністю відіграють відеотехнічні технології, які в різних процесуальних ситуаціях, тобто, як у межах Кримінального провадження, так і поза ним фіксують важливі факти, які мають відношення до доказування обставин кримінального правопорушення.

КПК України налічує сорок одну правову норму, які регламентують використання технічних засобів у кримінальному провадженні, вісімнадцять із них, або 44,7%, врегульовують використання відеозапису. Це дає підставу зробити висновки про те, що відеозапис у системі технічних засобів є самостійним, законодавчо виділеним та врегульованим технічним приладом. Відповідно до розроблених положень науки теорії держави і права є підстави теоретичного обґрунтування правового інституту відеозапису, яким врегульована група однорідних суспільних відносин щодо використання відеозапису та відокремлених від іншої групи процесуальних норм, що врегульовують використання технічних засобів у кримінальному провадженні.

Згідно з вимогами теорії держави і права можна визначити, що правовий інститут відеозапису – це система норм Кримінального процесуального кодексу України, міжнародно-правових актів, які врегульовують використання відеозапису і відносно відокремлені від системи норм, які регулюють використання «технічних засобів», створюючи певну групу однорідних суспільних відносин, пов'язаних між собою, та регулюють механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження і присутніх осіб на використання відеотехнічного приладу для відеозапису процесуальних дій з метою їх об'єктивної фіксації.

До основних ознак інституту відеозапису необхідно віднести: а) наявність текстового виразу у вигляді виокремленого законодавцем терміна «відеозапис»; б) сукупність правових норм набула офіційного способу закріплення в окремих нормах: КПК України – гл. 2, гл. 4, гл. 5, гл. 19, гл. 20, гл. 21, гл. 28, гл. 43; другого додаткового протоколу про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листопада 2001 року ратифікованого Україною 01.06.2011 року, Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року, яка набула чинності для України 09.06.1998 року; в) правові норми регулюють однорідні суспільні відносини, які зв'язані між собою як якісно самостійна та відокремлена група; г) норми права є суттєвими і самостійними, утворюють цей інститут у межах комплексної галузі права – кримінального процесу; д) регулюють окремий вид суспільних відносин і становлять відокремлену частину в межах галузі кримінального процесуального права; ж) у них врегульовані загальні положення використання відеотехнічного засобу для проведення відеозапису, як складової технічних засобів (всього 41 норма), та спеціальних норм, які окремо врегульовують застосування відеозапису під час проведення процесуальних дій (18, або 44,7%).

В інституті відеозапису виникає необхідність у створенні законодавчого поняття терміну «відеозапис» для подальшого його удосконалення в межах інституту.

Вперше у вітчизняному законодавстві термін «застосування відеозапису» з'явився у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року з внесеними змінами від 30.08.71 року та від 16.04.84 року, якими закріплювалося право представника держави – слідчого, як сторони об-

винувачення, у разі необхідності без погодження з іншими учасниками процесу використовувати його для фіксації перебігу слідчих дій. При цьому учасники слідчої дії повідомлялися про застосування відеозапису або до початку процесуальної дії, або безпосередньо перед її виконанням, не конкретизуючи часу, протягом якого повинно було відбуватися повідомлення учасникам слідчої дії, наслідки їх неповідомлення. А також не врегульовувалось важливе питання щодо забезпечення гарантії права на використання відеозапису учасником процесуальної дії як до початку її фіксації, так і під час проведення та її закінчення. Не враховувалася думка учасників процесу, з участю яких проводилася слідча дія та тих, хто бажав бути присутнім при її проведенні (журналісти, пересічні громадяни), що давало можливість ведучому маніпулювати правовою необізнаністю як учасників процесуальної дії, так і присутніх осіб.

Після запису необхідної процесуальної дії, який відбувався окремо двома напрямками – відео і звукозаписом, відеозвукозапис проглядався її учасниками. Після чого складався протокол. У деяких випадках складався протокол про використання відеозапису та окремо про хід процесуальної дії. Звідси виникали законодавчі й практичні питання щодо порядку та необхідності складання окремого протоколу про використання відеозапису та протоколу проведення слідчої дії.

Законодавець не встановлював порядок складання протоколу чи під час проведення слідчої дії, чи після закінчення слідчої дії, повноти записування протоколу з відеострічки, порядок приєднання відеоматеріалів до кримінального провадження. А тому правозастосовувачі розподілялися на тих, хто складав протоколи процесуальної дії по ходу її проведення, та на тих, хто складав протоколи після закінчення процесуальної дії з використанням відеозапису. Одні складали протоколи, у яких повністю відображався хід процесуальної дії, зафіксований відеотехнічним засобом, інші – відображали у протоколі лише основні її моменти. Відповідно до вимог тодішнього КПК носій відеоінформації визнавався лише речовим доказом.

Використання відеозапису у судовому засіданні цим законом не регламентувалося і вирішувалося на розсуд головуючого та часто носило елементи свавілля. Можливість використання відеозапису обґрунтовувалася лише на загальних підставах вітчизняного та міжнародного законодавства щодо забезпечення прав людини на право використовувати технічні засоби і, зокрема, відеозапис. Учасники процесу могли отримати згоду головуючого на фіксацію перебігу судового розгляду за допомогою відеозапису в залежності від його рівня культури і свідомості. Були випадки, коли суддя відмовляв учаснику судового розгля-

ду у застосуванні відеозапису, не обґрунтовуючи своє рішення, будучи впевненим, що воно не буде оскарженим.

Між тим, законом передбачалося, що на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду справи або за ініціативою суду у суді першої чи апеляційної інстанції здійснюється повне фіксування судового процесу з допомогою звукозаписувального технічного засобу (ст. 87, ч. 3 КПК України 1960 року). А також відповідно до ст. 87-1, ч. 4, 5 цього ж кодексу у разі повного фіксування судового процесу з допомогою звукозаписувального технічного засобу у протоколі судового засідання зазначалася технічна характеристика цього засобу та носія інформації. Носій інформації, на якому зафіксовано судовий процес, зберігався при справі.

Незважаючи на процесуальну обмеженість застосування відеозапису з точки зору охорони прав учасників кримінального провадження, його законодавче закріплення у такому вигляді виявилось значним кроком уперед по вдосконаленню захисту прав людини щодо об'єктивної фіксації процесуальної дії, як основного завдання кримінального провадження.

Необхідно підкреслити, що сучасний стан наукових досліджень законодавчого врегулювання використання відеозапису для фіксації процесуальних дій у кримінальному провадженні матиме системний вигляд у порівнянні з дослідженням його історичного розвитку у системі технічних засобів.

Так, «Соборное Уложение» 1649 року, джерелами якого стали Судебники 1497 і 1550 г. г., Стоглав 1551 г., указані книги приказов (Разбойного, Земського), царські укази, вироки Боярської думи, рішення земських соборів, литовське і візантійське законодавство, важливих пам'ятників права того періоду, визначаючи поняття протоколу слідчих дій, законодавчо не закріплювали додатків до нього і не мали згадки про технічні засоби взагалі, і тим більше – відеозапису [5].

Аналіз норм «Литовських статутів», «Зводу законів України», прийнятому в 1743 р. під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ», також не регламентували застосування будь-яких технічних засобів [7].

Ближчий до нашого часу «Статут кримінального судочинства» «Зводу законів» Російській імперії 1864 року, новий 16-й том якого був виданий у 1892 році та залишався чинним законодавством аж до Великої Жовтневої соціалістичної революції, також не мав згадки про застосування технічних засобів під час попереднього і судового слідства. Але стаття 326 цього статуту визначає, що, як обізнані люди, до кримінального судочинства могли бути запрошеними: лікарі, фармацевти, професори, учителі, техніки, художники, ремісники, скарбничі й особи, які тривалими заняття-

ми в будь-якій службі або частині набули особливого досвіду. Тобто, визначаючи роль обізнаних людей в різних сферах людської діяльності законодавець передбачав їх технічну або природничу обізнаність при вирішенні необхідних спеціальних питань [4, с. 172].

Положення про судоустрій УСРР від 23 жовтня 1925 року, Артикул 12, закріплює, що для проведення різних науково-технічних досліджень і надання експертизи щодо судових справ, а також проведення наукової роботи та експериментальних досліджень щодо питань кримінальної техніки і методології дослідження злочинів та дослідження особи праволомця, в містах Харкові, Києві, Одесі є інститути науково-судової експертизи, район діяльності яких визначає інструкція НКЮ. Тобто, це є перша згадка щодо законодавчого регламентування застосування технічних засобів у судових провадженнях нашої країни [6].

Отже, вивчення кримінально-процесуальних джерел минулих років свідчить про розвиток законодавчого закріплення використання технічних засобів взагалі, і, зокрема, відеозапису у кримінальному провадженні, які поступово створювали правові і організаційні основи їх сучасного використання.

Для порівняння сучасного стану вітчизняного законодавчого врегулювання відеозапису нами досліджено зарубіжний досвід законодавчого регламентування як технічних засобів взагалі, так і їх складової, відеозапису у кримінальному провадженні.

Так, відсутність конкретизації та регламентації прав учасників процесуальної дії щодо застосування технічних засобів, а також і відеозапису, надає простір для свавілля уповноваженим процесуальним особам досудового слідства та судового розгляду Російської Федерації. Стаття 164 ч. 6 КПК РФ коротко та неоднозначно закріплює, що при провадженні слідчих дій можуть застосовуватися технічні засоби і способи виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину і речових доказів, що не забезпечує у повній мірі права та інтереси учасників кримінального провадження, а також і сторонніх осіб, які не мають до нього відношення (журналісти, пересічні громадяни), які присутні з різних причин під час досудового слідства та судового провадження, але не мають статусу учасника кримінального провадження [4, с. 173].

Наші висновки підтверджує вчена К.О. Архіпова у дисертаційному дослідженні щодо застосування відеоконференцв'язку у кримінальному судочинстві Росії і зарубіжних держав. Досліджуючи дане питання, вона приходить до висновку про те, що вказана стаття КПК Росії сформульована в загальному вигляді та носить формальний характер, і може розглядатися в якості додаткової або допоміжної норми, яка не визначає критерії

допустимості інформації, отриманої шляхом застосування технічних засобів [там же, с. 173].

У Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Беларусь застосування технічних засобів регламентують декілька норм, а ст. 219, ч. 1 цього кодексу враховує можливість, але не гарантію права учасників процесу за рішенням слідчого, особи, яка провадить дізнання, і лише при допиті підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка може бути дозволено застосування звуко- і відеозапису. Звуко- і відеозапис можуть бути застосовані також на прохання підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка. Така регламентація застосування технічних засобів також викликає багато питань щодо захисту прав людини на використання відеозапису і, на наш погляд, потребує доопрацювання в напрямку дотримання прав учасників та інших осіб на використання відеозапису у кримінальному провадженні [там же, с. 173].

КПК ФРГ від 1.04.94 року, параграф 168-а закріплює, що зміст протоколу слідчих дій може бути застенографовано, записано за допомогою магнітофону або зрозумілих скорочень, а технічні засоби і, зокрема, відеозапис взагалі не згадуються, що викликає зацікавленість у необхідності додаткового практичного і теоретичного дослідження [там же, с. 174].

КПК США використання технічних засобів не регламентує, але у ньому зафіксовано можливість застосовувати відеотелеконференції при наявності згоди обвинуваченого [с. 6, розділ 2, Правило 5.1, с. 12, розділ 3, Правило 10. Федеральні правила Кримінально-процесуального кодексу в редакції 12.04.2006 року [там же, с. 174].

КПК Канади також не регламентує застосування технічних засобів у кримінальному провадженні, але у ньому зафіксовано створення в електронній формі документів. Підписи можуть бути виконані і в електронному вигляді. Звинувачення може надати електронне розкриття матеріалів справи. Копія обвинувачення і захисту «factums» можуть бути надані до суду диску або електронною поштою. Прокурори в змозі забезпечити розкриття на захист електронною поштою або з диска. Вартість друку розкриття матеріалів відправлений електронною поштою, і потім відшкодовується обвинуваченим, а не звинуваченим [там же, с. 174].

Пропонуємо досвід КПК Канади щодо створення в електронній формі документів кримінального провадження ввести у вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство.

Висновок. Отже, можна зробити висновок про те, що не всі кримінально-процесуальні кодекси зарубіжних країн законодавчо закріплюють застосування технічних засобів, і зокрема відеозапису. Є держави, які закріплюють їх у різних

об'ємах, що створює враження або високого рівня правової культури, правосвідомості, або свідчить про недостатню увагу до цього питання зі сторони законодавців. На наш погляд, це питання потребує додатково фундаментального вивчення як з практичного, так і з наукового боку.

У порівнянні з вищеперерахованими зарубіжними процесуальними кодексами норми вітчизняного КПК ширше та конкретніше закріплюють права учасників кримінального провадження на використання технічних засобів і окремо відеозапису під час досудового слідства та судового провадження, і не лише учасникам кримінального провадження, що значно розширює можливість захисту прав людини.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т.1 / Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін.; за заг. ред. Тація В.Я., Пшонки В.П., Портнова А.В., Х.: Право, 2012. – 776 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Беларусь зі зм. і доп. за станом 21 листопада 2005 р. // Офіц. вид. Мн.: Амалфея, 2005. – 320 с.
3. Державний реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України. – Режим доступу: <http://rmpse.minjust.gov.ua>.
4. Сердюк В.П. Технічні засоби в кримінальному провадженні України. Митна справа. Науково-аналітичний журнал. – № 4 (88). – 2013. – С. 171.
5. Судебники 1550 года // Российское законодательство X–XX веков. Законодательство периода образования и укрепления Руського централизованного государства. – М., 1984. – С. 97–173.
6. Уголовно-процессуальный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 13 сентября 1922 г. – Х., 1922.

7. Литовський статут 1529 года / Хрестоматия по истории государства и права СССР // Дооктябрьский период. – М., 1990. – 57 с.

Анотація

Сердюк В. П. Розвиток законодавчого забезпечення використання відеозапису у кримінальному провадженні України. – Стаття.

Мета статті полягає в тому, щоби виявити історію законодавчого регламентування відеозапису як технічного засобу у кримінальному провадженні нашої держави та порівняти його з зарубіжним кримінальним процесуальним законодавчим досвідом.

Ключові слова: відеозапис, технічні засоби, кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн.

Аннотация

Сердюк В. П. Развитие законодательного обеспечения использования видеозаписи в уголовном производстве Украины. – Статья.

Цель статьи заключается в том, чтобы выявить историю законодательного регламентирования видеозаписи как технического средства в уголовном производстве нашего государства и сравнить его с зарубежным уголовным процессуальным законодательным опытом.

Ключевые слова: видеозапись, технические средства, уголовное процессуальное законодательство зарубежных стран.

Summary

Serdyuk V. P. The development of legislative support for use of video in criminal proceedings Ukraine. – Article.

The purpose of article is in order to discover history of legislative regulation of video as a technical means in criminal proceedings of our country and compare it to a foreign criminal procedural legislative experience.

Key words: video, facilities, criminal procedural law of foreign countries.